חסידות בפרשה

הרב יצחק שפירא

פרשת חיי שרה

אל תהיה מסכן!

מה גורם לאדם להיות מסכן? כיצד זה קשור לבקשת אברהם מה' "לו ישמעאל יחיה לפניך"? ומי בזמנינו הם האלה שנהנים להיות מסכנים?

ישמעאל ויצחק

בפרשות השבוע האחרונות אנו לומדים על בניית בית אברהם, ואנו נפגשים עם ההבדל המהותי בין שני בניו – ישמעאל ויצחק. בפרשה שלנו מתממשת הבטחתו של הקב"ה לאברהם מפרשת לך־לך, בו ה' מתרצה לאברהם ואומר לו: "וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרֵיתִי אֹתוֹ וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ בִּמְאֹד מְאֹד שְׁנֵים-עָשָׂר נְשִׂיאִם יוֹלִיד וּנְתַתִּיו לְגוֹי גָּדוֹל". ואכן, בסוף הפרשה שלנו מופיעים תולדותיו של ישמעאל, לאות על התממשות הבטחתו של הקב"ה.

לאור זאת, נעמיק השבוע בדמותו של ישמעאל, ובהבדל המהותי בינו לבין יצחק אבינו.

מצוקה ובאב מול צחוק ושעשועים

בפרשת לך־לך אברהם אבינו פונה אל הקדוש ברוך הוא ומבקש ממנו: "לוּ יִשְׁמָעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ", אך ה' משיב לו בנחרצות: "אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן וְקָרָאתָ אֶת-שְׁמוֹ יִצְחָק וַהֲקִמֹתִי אֶת-בְּרִיתִי אִתּוֹ לִבְרִית עוֹלָם לְזַרְעוֹ אַחֲרָיו". וכן בפרשת וירא ה' מודיע לאברהם: "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע". על כך עלינו לשאול, מה המשמעות של הצעת אברהם את ישמעאל, ומה המשמעות של בחירת ה' ביצחק?

התשובה לכך טמונה בשמותיהם של השניים. שמו של ישמעאל הוא מלשון "כִּי שָׁמַע ה' אֶל עָנְיֵךְ", והוא מייצג את הפנייה שלנו לה' מתוך המצוקה, מתוך הכאב ומתוך הצרות. לעומתו, יצחק הוא מלשון צחוק ושעשועים. יצחק מבטא את הפנייה של ה' אלינו: כאשר ה' פונה אלינו הוא לא בא במענה לכאב שלנו, אלא הוא מבטא את השעשועים שלו ואת התענוג העצמי שלו.

ישיבת עוד יוסף חי
בראשות הרב יצחק גינזבורג שליט"א

ההבדל בין ישמעאל ויצחק מתבטא גם בלידתם: ישמעאל נולד על רקע המצוקה של אברהם ושרה, שלא זכו לזרע של קיימא. אברהם פונה אל הקב"ה מתוך כאב: "הן לי לא נתתה זרע", ומיד לאחר מכן וכמענה לכך נולד לאברהם ושרה את ישמעאל, "כי שמע ה' אל עניך".

לעומת זאת, יצחק נולד לגמרי מתוך החפץ והתענוג של ה'. אברהם מצידו אומר לה' שהוא מוכן להסתפק בישמעאל, ושרה כבר מיואשת ולא מצפה לבן משלה. דווקא על רקע זה נולד יצחק אבינו, מתוך הצחוק והשעשועים של הקב"ה.

לפי זה, כאשר אברהם אבינו מבקש מה' "לו ישמעאל יחיה לפניך", הוא בעצם אומר לה': אני מוכן להסתפק בכך שהקשר שלי איתך יהיה שתיתן מענה לקשיים ולצרות שלי. אבל ה' לא רוצה קשר כזה. ה' אומר לאברהם: "כי ביצחק יקרא לך זרע" – אני רוצה לתת לך ולהשפיע אליך בלי קשר לחוסר שלך ולכאב שלך, אלא מתוך התענוג הפשוט שלי.

באר לחי רואי

מתוך כך אנו מגיעים לתופעה מעניינת בפרשתנו. 'באר לחי רואי' היא המקום שבו הגר פגשה את מלאך ה' כשהיא גורשה מבית אברהם ושרה. חז"ל אומרים שהשם באר לחי רואי מבטא ש"אתה רואה בעלבון עלובים". ביטוי זה מראה את צורת הקשר של הגר וישמעאל לה' – ה' מוגדר אצלם כמי שרואה את העלובים והמסכנים.

והנה, באותו מקום בדיוק כתוב גם שיצחק "בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי". יש כאן מעבר בין היותו המקום של הגר וישמעאל, להיותו המקום של יצחק ורבקה. כאשר יצחק מגיע לבאר לחי רואי, הוא בעצם רוצה לשנות את הנקודה הזו. הוא לא מוכן שהקשר עם ה' יהיה מתוך מסכנות, והוא יוצא לשוח בשדה ולהתפלל באותו מקום בראש אחר לגמרי – מתוך הרגשת הצחוק והשעשועים של ה', שלמעלה מכל המצוקות, הכאבים והצרות האנושיות.

וישמע ה' לקול הנער

כדי להבין את השורש של ישמעאל, עלינו להתבונן במה שקורה עם הגר בזמן הגירוש למדבר. כתוב שהגר בוכה, ואז ה' שומע לקול הנער. למה כתוב שה' שומע לקול הנער ולא לקול הגר?

כאשר הגר בוכה, ה' לא מקשיב למה שהיא בוכה, כי בבבי שלה היא לא מבטאת רחמים אמיתיים על ישמעאל, אלא היא מבטאת את המסכנות של עצמה. היא משליכה את הילד תחת אחד השיחים כדי שלא לראות במות הילד, ובכך היא מראה שהיא שקועה במסכנות שלה, ולא בצרה שלו. יותר מזה, בבבי שלה הגר משדרת כאילו היא מאוד רחמנית, ואילו הקדוש ברוך הוא הוא לא רחמן.

בתגובה לכך ה' שומע לקול הנער, כאומר: אני רחמן יותר ממך, אני מקשיב לנער באמת ואכפת לי ממנו, ואת רק רוצה לבטא את המסכנות שלך. לכן ה' פונה אליה בתגובה: "מה לך הגר?", כלומר גם את מסכנה וגם עליך אני מרחם.

התגובה של ה' לבבי של הגר מורכבת משתי התייחסויות: קודם כל, ה' אומר להגר – אני הרבה יותר רחמן ממך, והרבה יותר דואג לנער מאשר שאת דואגת, לכן הוא שומע לקול הנער ולא לקול שלה. בנוסף, לאחר שה' כבר מטפל בנער הוא שואל את הגר – מה איתך? כאשר את בוכה זה על עצמך, ואני מרחם גם עלייך!

המסכנות של האסלאם

מי שמייצג היום בעולם את ישמעאל היא דת האסלאם. לישמעאל יש שני צדדים: מצד אחד, האסלאם מתאפיין באכזריות ותוקפנות חסרת רסן של "פרא אדם, ידו בכל", אך מנגד, בכל רגע של עימות, ישנה התכנסות מיידית אל עמדת המסכן הבואב והעשוק.

האסלאם דומה למנגנון של אישה מוכה, ואכן הגר הייתה מעין אישה מוכה (על ידי שרה). פעמים רבות, אישה מוכה מתחזקת את היותה כזו, כי היותה אישה מוכה שם אותה במקום שהיא בסופו של דבר נהנית ממנו (אמנם כמובן בצורה לא בריאה). האישה המוכה נהנית מתשומת הלב שהיא מקבלת מבעלה, בכך שהיא מצליחה להוציא אותו משלוותו, מדעתו ומכל השליטה שלו על עצמו. אך ה'רווח הגדול' הוא שיחד עם תשומת הלב שהיא מקבלת, האישה המוכה תמיד נשארת בעמדת הצדיקה והמסכנה, במעמד שהיא הצדקת והוא הרשע.

כך גם מתנהלת דת האסלאם. כמה שתכה אותם חזק, לא תשבור אותם, כי הם נהנים להיות מסכנים ולסובב את כל העולם סביב המסכנות שלהם.

גם האכזריות של האסלאם מגיעה מתוך התפיסה הזו של המסכנות. המוסלמים מחלקים את חייהם כך: חלק מהזמן הם בתפקיד המסכנים מול האל ועומדים לפניו מתוך חנופה, וחלק מהזמן הם כביכול השליחים שלו להתאכזר על כולם.

אל תשלח ידך אל הנער

ההבדל המדויק הזה מתבטא במילה אחת שהקדוש ברוך הוא מצמיד לשניהם: "נַעַר". גם לישמעאל קורא ה' נער וגם ליצחק ה' קורא נער, אך כל אחד בסיטואציה שונה לחלוטין.

אצל ישמעאל כתוב: "וישמע אלוהים את קול הנער" – הנער ישמעאל הוא הנער המסכן והמיוסר שצריך שישמעו אותו מתוך חסרונו. אך ליצחק ה' קורא נער בזמן העקדה: "אל תשלח ידך אל הנער". זה נאמר בזמן של מסירות הנפש העוצמתית שלו, כאשר הוא מגלה שהמקום הכי פנימי שלו הוא המקום שמעל כל המצוקות, הכאבים והצרות, אלא הקשר העצמי והמלא תענוג עם ה'.

ישמעאל מבטא רק שאנחנו זקוקים לה', כי אנחנו מסכנים. אבל יצחק מבטא שלה' עצמו יש 'עניין' בנו, כי הוא מתענג להיות איתנו בקשר.

שבת שלום!

בית המדרש 'עוד יוסף חי'